

Sme posledná generácia?

**„Země je ztrápená a udělali jí to lidé.
Brzy k něčemu dojde.
Buď jsme poslední generace,
která žila takto likvidačně,
nebo prostě generace poslední.”**

Jakub Patočka

Tieto priam prorocké slová sú zároveň výstižnou charakteristikou environmentálnej krízy i súčasnej situácie človeka. Neosobujem si právo na ich výklad, boli skôr pre mňa podnetom na zamyslenie.

Človek sa dnes ocitol v tiesnivej existenčnej situácii. Stojí pred dilemou - „buď - alebo”. Pritom „alebo” (ako hovorí i J. Patočka) nie je v skutočnosti alternatívou perspektívy jeho prežitia. Lebo dnes, na rozdiel od minulosti, práve od spôsobu existencie človeka závisí samotná jej možnosť. Výstižne na to poukazuje J. Macyová: *„sme práve teraz nažive, keď by sa mohla zatahnuť opona za vedomým životom na tejto prekrásnej planéte s vodou, zavesenej vo vesmíre ako drabokam. Naše pramatky a praotcovia nečelili ničomu podobnému, pretože každá generácia pred nami považovala za samozrejmosť, že život bude pokračovať. Tento pocit istoty je teraz stratený a sme nažive v čase tejto veľkej straty... Je to strata istoty, že vôbec nejaká budúcnosť bude. Týka sa to každého.”*

Na druhej strane - „buď” - nie je ani v náznakoch jednoznačné. Rozptyl „riešení” (projektov, modelov, teórií, hypotéz, dohadov, indícií, nádejí, zbožných želaní atď.) je napr. od „shallow ecology” k „deep ecology”, od „self-realization” k „man apart”, od antropocentrizmu cez biocentrizmus a fyziocentrizmus ku kozmocentrizmu či teocentrizmu, od (eko)-diktatúry, donútenia a násilia k dobrovoľnosti, láske a úcte atď.

Úlohou filozofie, a najmä ekofilozofie, by teda azda mala byť snaha pochopiť túto situáciu človeka a hľadať z nej priateľné východiská, schodné cesty jeho ďalšej existencie.

Pritom možno i treba hovoriť o situácii človeka ako rodu, resp. ľudstva ako celku, lebo jej určujúcim znakom je globálna environmentálna kríza. Že človek je „neoddeliteľne individuálny i kolektívny”, že „človek je ten-ktorý jedinec i celé ľudstvo”, vedeli už latinskí Otcovia, ktorí si ho vedeli predstaviť ako „kolektívny singulár” (P. Ricoeur). Situácia takto poňatého človeka sa dnes stáva etickým problémom, ktorého riešenie spočíva v nevyhnutnosti makroetiky a v organizovaní zodpovednosti ľudstva za následky (a vedľajšie účin-

ky) jeho kolektívneho konania v celoplanetárnom rozmere. Lebo ekologická kríza je naša kríza alebo kríza nás, či v nás. Je to kríza našich postojov, vzťahu k prírode a vzhľadom na povahu tohto vzťahu - je to predovšetkým kríza našej ľudskosti. Ekologická kríza je zároveň cestou k environmentálnej katastrofe. Preto ju možno chápať aj ako slepú uličku pohybu existencie človeka. Ak má tento pohyb smerovať k prežitiu, nemôže byť jednoduchým napredovaním. Ak má byť napredovaním, tak prostredníctvom cúvania alebo obratom a návratom. Pritom sú relevantné otázky: *„Kam tento obrat vedie, môže viesť, prípadne mal by viesť?”* (J. Kamaryt). Hľadanie odpovedí nie je jednoduché a zrejme ich môže byť viacero. Domnievam sa, že v hľadaní odpovede na otázku „kam?”, by mal človek nájsť seba ako ľudskú bytosť, mal by sa naučiť ľudsky existovať.

Na to treba vyriešiť problém prítomného času a čím sme v tomto okamihu. Aby sme mohli odmietnuť to, čím sme a zároveň „predstaviť si a skonštruovať, akí by sme mali byť” (M. Foucault). K. Lorenz nám pripomína, že *„k obratu prísť musí, inak ľudstvo zanikne”*.

Ak sa však človek chce uvidieť v pravom svetle a nie v ilúziách sebaklamu, mal by sa pozrieť do takého „zrkadla”, ako je napr. State of the World 1992, kde sa píše: *„v r. 1992 vymiera denne na planéte najmenej 140 rastlinných a živočíšnych druhov... Väčšina v dôsledku masovej likvidácie pralesov, ktorých tohto roku opäť ubudlo 17 mil. hektárov...”*.

Ak si uvedomíme, že každý biologický systém je tým odolnejší, čím väčší počet druhov sa zúčastňuje na jeho stabilite, potom je ich ničenie človekom jeho vlastnou samovraždou. Akoby prichádzalo na slová A. Camusa, že *„existuje iba jeden skutočne vážny filozofický problém, a tým je samovražda”*. Ak sa ale ekofilozofia snaží i o reflexiu kolektívnej existencie človeka (ako rodu), potom nemôže riešiť len otázku *„či život stojí, alebo nestojí za to, aby sme ho žili”* (A. Camus), ale skôr otázku, ako máme žiť, aby sme mohli žiť. Platí Lorenzovo: *„žiť znamená učiť sa”*, v našom prípade teda učiť sa (a pritom v časovej tiesni) žiť v intenciiach

Schweitzerovho „*Ži a nechaj žiť*“ alebo možno skôr „*Nechaj žiť a ži*“, teda žiť ľudsky, či spolu-žiť so všetkými živými bytosťami. Sme totiž v situácii, že len - ak necháme žiť - prežijeme.

Sotva možno akceptovať zľahčovanie vážnosti dnešnej situácie. Naopak, východiskom nášho uvažovania nie je útecha z minulosti, ale skôr tušenie, že súčasná situácia je bezprecedentná. Možno sa pritom odvolať na vyhlásenia mnohých renomovaných vedcov ohlasujúcich blížiacu sa environmentálnu katastrofu už na najbližšie desaťročia. Ale my, zdá sa, neveríme tým, ktorí vidia lepšie a ďalej a sotva opodstatnene sa spoliehame na vlastnú skúsenosť. Podobne, ako diváci v istom divadle, o ktorých rozpráva S. Kierkegaard: „*V zákulisí jedného divadla vypukol požiar. Vyšiel klaun, aby to oznámil publiku. Všetci si mysleli, že ide o žart, a začali tleskať. Klaun zopakoval oznam, ale mohutný potlesk ho prerušil.*“ A dodáva: „*Myslím, že svet zahynie za všeobecného potlesku*“.

Áno, ľudí, ktorí nám oznamujú blížiaci sa požiar ekologickej katastrofy často pokladáme za „klaunov“ a so smiechom (ba i výsmechom) im tleskame. Lebo ešte nevidíme plamene a necítíme dym. Ale je najvyšší čas prestať sa tváriť, že sa vlastne nič neobvyklé či hrozné nedeje, prestať hovoriť o ochrane prírody a životného prostredia až po slovíčku „potom“. Lebo v skutočnosti „potom“ nemusí nastať. Skôr „*brzy k něčemu dojde*“.

Ekologickú krízu ako krízu ľudskosti človeka možno prekonať len prekonaním jeho ne-ľudskosti. Pritom zaoberať sa problémom spôsobu existencie človeka dnes nemožno bez toho, aby sme nesproblematizovali „ľudskosť“ v ľudskom bytí, či existencii človeka ako ľudskej bytosti. Lebo nielen ľudskosť, ale aj ne-ľudskosť je spôsob existencie človeka.

Na skutočnosť, že človek ešte (alebo už) nie je, ale že sa stáva (alebo môže stať) ľudskou bytosťou, upozorňujú viacerí myslitelia, napr. Gibrán, Konfucius, Nietzsche atď. K. Lorenz možno pre niekoho šokujúco tvrdí, že „*dlho hľadaný medzičlánok medzi zvieratou a skutočne humánnym človekom sme my!*“ Korešponduje to aj s možným výkladom metafory „*človek ako obraz Boží*“, kde človek ešte nie je celkom stvorený, „*pracuje sa na ňom*“. Stvorenie stojí podľa M. Balabána pred človekom a nie za ním. P. Ricoeur sa odvoláva na cirkevných mysliteľov spred Augustína a Origena, ktorí chápali, že „stvorenie nie je nehybné, zavŕšené, uzavreté: *Otec môj doteraz pracuje... hovorí Ježiš*“.

Človek ako „obraz Boží“ alebo ako „ľudská bytosť“ je teda budúcnosťou dnešného človeka. A na takéhoto človeka čaká devastovaná a trpiaca príroda či Matka Zem.

Ne-ľudskosť možno pokladať za zvláštnu, smrteľnú chorobu výlučne ľudí. Jej zvláštnosť spočíva v tom, že príznaky sa neprejavujú na pacientovi - na nás ľuďoch, - ale na iných a na inom. Dnes má predovšetkým podobu postupnej premeny životného prostredia na neživotné.

Vyliečiť sa z tejto choroby predpokladá poznať jej príčiny. „*Ak napríklad chceme zistiť, čo znamená pre našu spo-*

ločnosť duševné zdravie, azda by sme mali skúmať, čo sa odohráva v oblasti duševnej choroby. To, čo znamená legálnosť, zistíme zase v oblasti nelegálnosti“ (Foucault). A zhodou okolností i ne-ľudskosť možno pokladať za duševnú chorobu ľudstva a zároveň v určitom zmysle i za nelegálnosť, resp. nepravosť.

Príčinou ne-ľudskosti ľudí je ne-ľudský humanizmus alebo antropocentrizmus. Ne-ľudskosť antropocentrického humanizmu spočíva v tom, že obrátil pozornosť na človeka ako „mieru všetkých vecí“ a orientoval ho na hľadanie toho, čo ho odlišuje od ostatných živých bytostí a vyčleňuje z prírody.

Antropocentrický humanizmus objavil a vyzdvihol človeka, aby zároveň znevážil Matku Zem, aby jej vlastnými deťmi ublížil, spôsobil bolesť a utrpenie. A Ona začala strádať, lebo jej deti egoistickou sebaláskou ochoreli na ne-ľudskosť. Ľudskosť je totiž rozmer človeka ako rodu na ceste hľadania sa, v ktorom človek prekračuje sám seba v smere vzájomnosti so svetom ako pomeru „Ja a Ty“. P. Teilhard de Chardin hovorí, že „*za hranicou poludšťovania jednotlivca, ktoré vrcholí v každom indivíduu, skutočne sa rozvíja ešte druhé, kolektívne poludšťovanie ľudstva ako druhu*“.

Ak ľudskosť je budúcnosťou ľudskosti, potom by človek mal v hľadaní svojej ľudskosti nahradiť antropocentrizmus „novou“ metaforou, podľa mňa biocentrizmom.

„Biocentrický“ je prívlastok humanizmu nádeje, či ekologickeho humanizmu, vzhľadom na potrebu sebaidentifikácie človeka ako ľudskej bytosti. Identifikovanie humanizmu s biocentrizmom pritom neznamená degradáciu človeka a ľudskosti. Naopak, práve úcta k nim ma vedie k uvažovaniu o ľudskosti ako o úcte k životu (i k mimoludskému bytiu vôbec). Biocentrizmus nepozná bezcenný život. „*Kto z nás vie, aký význam má iný živý tvor sám o sebe a vo svetovom celku?*“ - pýta sa A. Schweitzer a vzápätí upozorňuje a varuje, že ak prijmeme myšlienku o bezcennom alebo menejcennom živote, tak „*pod pojmom bezcenný život sa potom podľa okolností chápu druhy hmyzu alebo primitívne národy*“. Dejiny sú toho svedectvom.

Skutočne etickému človeku je podľa A. Schweitzera všetok život posvätný. Rozdiely robí len vo výnimočných prípadoch, pod tlakom nevyhnutnosti, ak sa dostane do situácie, že sa musí rozhodnúť nejaký život obetovať, aby zachoval iný. Ale pri tomto rozhodovaní si uvedomuje, že koná subjektívne a svojvoľne a že musí niesť zodpovednosť za život, ktorý obetoval.

Zdôrazňovanie biocentrizmu ako humanizmu neznamená útek antropocentrizmu (pred zodpovednosťou za ekologickú krízu) do azylu opozície. Biocentrizmus nie je protikladom (opozíciou) antropocentrizmu, ale ho prekonáva a ako prekonaný v sebe zachováva a pozdvihuje. Za výstižné vyjadrenie tejto súvislosti možno považovať Heglovo „aufheben“.

Biocentrická metafora je cestou človeka k ľudskej sebaidentifikácii, lebo je cestou k vzájomnosti človeka a prírody. Cesta k ľudskosti je totiž ako cesta k šťastiu. „*Dvere k šťast-*

tiu sa otvárajú von, kto ich chce otvoriť dnu, tomu sa iba zatvárajú” (S. Kierkegaard). Naše hľadanie sa, v nadradenej izolácii voči ostatným živým bytostiam, by malo pokračovať pokorným návratom v podobe súcitu, úcty a spoluprežívania v rámci biotického spoločenstva. Pritom „*súciť je podstatou duchovnej ľudskej lásky, lásky rozumovej bytosti*” (M. de Unamuno). A súciť máme len s tým, čo sa nám podobá. Preto zdôrazňovanie nie odlišnosti, ale podobnosti s mimoludskými životom, je cestou k ľudskosti. Navyše láska vyplývajúca z poznania podobnosti sama túži rásť a odhaľuje nové podobnosti.

Biocentrická metafora, ako cesta k vzájomnosti človeka a prírody a prostriedok k jeho identifikácii ako ľudskej bytosti, je teda zároveň podnetom na ekologizáciu človeka, rozvíjanie jeho „ekologického ja”, ktoré „*zahrňuje to, s čím sa človek (osoba) stotožňuje*” (A. Naess). Ekologizácia je teda rozvíjanie schopnosti stotožňovania sa človeka s inými živými bytosťami, ba až so svetom ako celkom.

Takto poňatá ekologizácia človeka je principiálne možná vďaka tomu, že nižšie štádiá nášho života (napr. obojživelníky, plazy, nižšie cicavce atď.) sú „*doslova súčasťou ontogenetického vývoja nášho nervového systému*”, lebo „*v lone matky si naše embryonálne telá zrekapitulovali buncennú evolúciu na Zemi*” (J. Seed a kol.). Preto môže byť človek schopný „*myslieť ako hora*” a vcítiť sa do zvierata.

Ale prečo by sa mal o to človek snažiť? Aký to má preňho význam a zmysel? Nie je to len znevažovanie človeka, jeho redukovanie na zviera alebo žiadanie od neho zbytočných obetí? A to ešte v dnešnej dramatickej ekonomickej a politickej situácii?

Pokým však nepochopíme, že devastovaním prírodného prostredia ničíme seba, dovtedy sa súciť a láska k prírode nestanú pre nás prirodzenými a prinajlepšom ich budeme brať ako vlastnú obeť a odriekanie sa lásky „k sebe”. Ale dovtedy budeme na samovražednej ceste k environmentálnej katastrofe. Preto rozvíjanie „ekologického ja” je pre človeka dnes existenčne dôležité. Ciest a spôsobov jeho uskuotočňovania je zrejme viac. Ale všetky by mali byť založené na princípe dobrovoľnosti. Tak, ako človeka nemožno donútiť k slobode, k uznávaniu ľudských práv, či k tomu, aby bol kresťanom, rovnako nemožno násilím, proti jeho vôli, rozvíjať jeho „ekologické ja”.

Ekologizáciu môže človek prijať za cestu, na ktorú sa dostáva z bezcestia, resp. zo slepej uličky environmentálnej krízy. Môže byť analógiou biblickej „haláchá” - cesty, na ktorej bude človek schopný v intenciiach „hlbokej úcty k životu” objaviť cudzinca (celé mimoludské bytie) v sebe samom a na základe toho sa identifikovať s myšlienkou, že „*ak je cudzinec vo mne, nepriateľ je tiež vo mne: prestáva však byť nepriateľom, pretože je mnou*” (E. Fromm).

A tieto jasné a zrozumiteľné slová k problému ľudskej sebaidentifikácie možno doplniť krásnou myšlienkou A. Schweitzera: „*Dobré je: život zachovávať a životu napomáhať. Zlé je život hatiť a ničiť. Mravní sme, ak sa dokážeme zbaviť posadnutosti svojím, odložiť cudzotu voči iným a všet-*

ko, čo iní prežívajú okolo nás, spoluprežiť, spolupretrpieť. Takto nájdeme svoju vlastnú, nestratiteľnú, stále sa rozvíjajúcu a orientujúcu mravnosť: až vtedy sa stávame skutočnými ľuďmi.”

Len ľudia môžu a sú schopní prijať ekologizáciu za cestu svojej humanizácie. Lebo len ľudia sú schopní „myslieť ako hora”, existovať skutočne ľudsky.

Ak to dokážeme, môžeme byť poslednou ne-ludskou generáciou, ale nie generáciou poslednou.

Literatúra

- Lorenz, K., 1992: Takzvané zlo. Praha, 238 pp.
 Schweitzer, A., 1974: Nauka úcty k životu. Praha, 88 pp.
 De Unamuno, M., 1992: Tragický pocit života v ľuďoch a národoch. Bratislava, 281 pp.
 Seed, J. a kol., 1993: Myslieť ako hora. Nadácia Zelená alternatíva, Piešťany, 123 pp.
 Fromm, E., 1993: Budete jako bohové. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 182 pp.
 Ricoeur, P., 1993: Život, pravda, symbol. Praha, 255 pp.
 Keller, J., 1993: Až na dno blahobytu. Brno 1993, 127 pp.

H. Yamashita (Japonsko): Opakovanie tragédie, 1993. Z výstavy Ekoplagát 93.

S O S

三原+島+は+く+ない+世+は+ 何+度+も+何+度+も+生+ん+で+き+た。